

JELZŐS SZERKEZETEK ÉS A HATÁROZOTTSÁG

Közelebbről: A határozottság jelzős szerkezetekben való alakulásának néhány kérdése a magyar nyelv történetében

GALLASY MAGDOLNA

A címben megadott két kategória meghatározását – azt remélem – mellőzhetem. A határozottság megközelítéséről azonban néhány gondolatot el szeretnék mondani. Olyan kategória, amelynek kiépülése évszázadokon át nyomon követhető, és évezredek át is tart. Alakulásába minden olyan nyelvi jelenség belejátszik, amely különbséget mutat a közlésbeli határozottság és a meg nem határozottság vagy a határozatlanság között; minden olyan nyelvi eszköz ide vonható, amelynek kisebb vagy nagyobb szerepe van (vagy volt egy ideig) a nyelvi történések folyamán. Minthogy a diakrón kutatás feladata a nyelvi változások lényegének a megragadása, a változási vonások feltárása: a határozottság esetében is ezt teszi. Eközben operál a nem diakrón nyelvészeti terminusokkal is mint közökkel, de a változási vonások mentén előtérbe kerülnek – főleg az átmenetiséggel és a variációkkal kapcsolatban – a változásokra sajátosan jellemzők is.

A határozottság mint a nyelvhasználatban figyelembe veendő szempont épül be a nyelvbe, s ez igen hosszú, időnként nagyon erőteljes folyamat lehet: az ilyen irányú közlésbeli igény kisebb-nagyobb hullámokban újra és újra jelentkezik. E hullámokban új meg új nyelvi eszközök merülhetnek fel szolgálatára, ezek egymásra hatnak: egymást erősítik, módosítják vagy megszüntetik; ezáltal egy-egy nyelvtörténeti szakasz új hullámként másként és egymástól másféle meghatározottságban jelentkezhetnek. Eközben maga a határozottsági kategória is változik, legalábbis az érvényességi köre: különböző korszakokban vagy időszakokban más-más körökben és eltérő mélységekig szükséges vagy szokásos a határozottság szerinti elkülönítés – megváltozhat, hogy mi az, ami az adott nyelvközösségben határozottnak tekinthető. Közben módosulhat az is, hogy mennyire jelölt nyelvileg ez a szempont (a jelöletlenségtől a többszörös, egyeztetésszerű jelölésig), és eltérést mutathat természetesen az is, hogy milyen eszköztárból merítenek ehhez alkalmas kifejezőeszközöket, s majd a választott eszközök maguk is módosulhatnak. Erős lehet az a visszahatás is, amely az alkalmazott eszközök felől éri a mindenkori határozottságjelölési igényt.

Azért mondtam el ezt a hullámokban előretörő és nyelvi eszközöket forgató, kiforgató képét (bennem élő képét) a határozottságnak, hogy vele is jelezzek a címhez, a két fogalom viszonyához kapcsolható két szemléleti dolgot:

– Azt gondolom, hogy nem úgy kell vizsgálni valamely mondat vagy szöveg határozottságbeli jellemzőit, hogy az egyik kifejezőeszköz ottléte következményének tekintjük a másik meglétét (pl. azért határozott ragozása benne az ige, mert személyes névmási jelzős vagy névelős tárgy fűződik hozzá). Hanem úgy, hogy a közlési igény

vagy közlésbeli norma, hagyomány az adott helyen határozott jelleget kíván-e meg, s ha igen, akkor ehhez igazodva aztán sorjázhathatnak a mondatban a határozottsági eszközök (tehát: *emiatt* a közlésbeli szempont, kíváncsiság miatt lesz határozott abban a mondatban az igeragozás is, meg a tárgy is). Különösen a történeti folyamatot nézve nem mellőzhető ez a fajta megközelítés; így érthetővé válik az eszközök nem egyezése, egymás mellé felzárkóztatásának lassúsága (pl. a determinálásra különféle eszközöket próbálgató ómagyar korban: az *isten* határozottsága melletti *imádj* általános vagy határozatlan forma – *imádj istent* –, vagy pl. az *írsz*, *hogy jönni akarsz* típusú mondatok). – Az eszközök egymást alakító hatását vagy vonzatszerű, egyeztető alkalmazását ezzel semmiképpen sem akarnám kizárni, hanem az ezen túli, közlésbeli igény elsődleges, meghatározó szerepét hangsúlyoztam.

– Az előbbiekkal párhuzamosan: valószínűleg helyesebb, ha történetileg sem egyetlen olyan csomópontot, nyelvi jelenségekört vagy szerkezetet keresünk, amelyet általában kitüntetettnek tartunk a határozottsági kategória szempontjából, hogy ahhoz próbáljuk kötni a keletkezést. Ehelyett inkább abból indulhatunk ki, hogy a közlésben, gondolkodásban jelentkezett a nem meghatározott – meghatározott elkülönítésének szükségessége, és ott tört utat magának, ahol tudott, ahol erre alkalmas terepet talált. Egyes nyelvi elemekben benne rejtett az ezt kifejező képesség, másokban kialakult. Ha a lehetőségek változtak, vagy még újabbakra is szükség volt, akkor további szerkezetekbe is beépült, még más eszközöket is felhasznált. Az egyes determinatív eszközök keletkezését nem is lehet egyetlen időponthoz vagy szakaszhoz kötni: más lehet a rendszerszerű kiépülés korszaka, és más az alkalmi megjelenéséke. (Pl. a névelőzési rendszer mint rendszer az ómagyar korra, második szakaszának végére alakulhatott ki, de névelő valamely szűkebb használati körben, szórványosan megjelenhetett azt megelőzően is.)

Nem gondolom tehát, hogy van a határozottság szempontjából eleve kiemelt mondatrész vagy szerkezet. Egyébként mindegyik mondatrész esetében megvan a kapcsolódási pont. A jelzői bővítményeké az, hogy gyakori szűkítő, megszorító vagy egyedítő, kiemelő jellegük a határozottság felé mozdít általában, és ezért a határozottsági eszközök is szívesen társulnak hozzájuk. – A különféle mondatrészek és a determináló eszközök összefüggésének szemléletével kapcsolatban példa értékű volt számomra Mikola Tibor (1955) elemzése, amint a határozott ragozás eredetével kapcsolatban még a tárgynak sem juttatott kiemelt szerepet, hanem felhívta a figyelmet a rokon nyelvi igék használatában a határozottság szerinti megkülönböztetésre, a névmáshasználatra, meg az egykori alany determinatív jelzettségének tényére, fontosságára.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy egy-egy szakaszában a nyelvtörténetnek ne kerülne előtérbe, a határozottság kiépülése szempontjából jelentős pozícióba egy-egy jelenségkör vagy szerkezet.

A jelzős szerkezetet tehát nem azért választottam témául, mintha általában kitüntetett helye lenne e téren, hanem mert keresem azokat a pontokat, ahol történetük összeér a határozottságéval. Van egy olyan jelenség és időszak ezek sorában, ahol valóban kiemelt szerepűvé váltak: jelzői helyzetben jött létre a határozott és határozat-

lan névelő, a \emptyset jelzettséggel együtt fontos, önálló és specifikusan determináló eszköz-csoportot alkotva. De most nem róluk lesz szó, bár megkerülni sem lehet őket – s még csak érintve is a témát hangsúlyozni kell, hogy a jelzői helyzet ekkor többféle nyelvi eszközt is mozgósított, próbálgatott (személyes névmásokat, határozatlan névmásokat, sajátos lexikális eszközöket stb.)

1. A jelzős szerkezetek és a határozottság összefonódásai közül először a **minőségjelzős** szerkezeteknek az első írásos századainkban tapasztalható, **szövegbeli** funkcióról, határozottságot képviselő, azt erősítő, sajátos szerepéről szeretnék szólni.

A szövegten köztudott (és egyre inkább kutatott) tényként kezeli, hogy azok a dolgok, személyek, fogalmak, amelyekről szól a szöveg, többször is megjelennek, ismétlődésükkel összekötő kapcsot jelentenek a szöveg egészében – és ezt a kötést, a többször említettek referenciális azonosságát nyelvileg is jelezheti, és jelezni is szokta a szöveg. A szövegalkotásban fontos lehet, hogy jelzővel vagy anélkül ismétlik-e a szót, hogy a jelző állandó jelző-e, avagy megjelenik a szinonimitás e korreferens szerkezetek között, ha igen, milyen a fajtája, és az egész szerkezetet érinti-e, vagy csak a jelzők cserélődnek, és fontos, hogy milyen irányt, jelleget ad a választott szinonima az adott témának vagy szereplőnek. Ezek történetileg is vizsgálható kérdések. Számunkra azonban most az a rész emelendő ki ebből, ami a határozottsággal a legszorosabban összefügg – s ez maga a jelenség: a jelzős szerkezetnek változatlan vagy variált ismétlése. Ez az ómagyar korban látszólag ugyanúgy szolgálta a szövegbeli határozottság, azonosíthatóság biztosítását, mint később vagy ma – mégis van különbség.

A különbség már abban is észrevehető, hogy feltűnő a gyakoriságuk a legrégebbi szövegeinkben. Ha mai szövegalkotói vagy -befogadói szokásainkhoz viszonyítjuk, soknak érzékeljük az ilyenféle ismétlést, érezhetően bele-beleütközik egy mai kompetenciájú olvasó a korabeli szokások diktálta ismétléses kiemelésekbe; számunkra túlpontosítotttnak, a fölöslegességig biztosítotttnak látszik az ilyen szöveg, különösképpen a kódexeké, bár valamennyire az eredeti magyar próza is. Természetesen akkor ez nem volt „fölösleges” – a korabeli szövegalkotási szokásoknak felelt meg így. Az egykori ismétlések száma túlnőheti a latin mintákét is, és ez a szám nagyobb az e korban kedvelt gondolatrítmusos formákhoz szükségesnél is. Példák sorozatait idézhetnénk, mind az állandó jelző használatára törekvő, mind a szóváltoztatásos ismétlések köréből. Közülük egy sor a VirgK. szövegrészletein áthúzódó szereplőmegnevezésekből: *ez boldog atya, az szent ember, ez dicsőséges szentet, ez kegyes atya* stb.

Azt kell figyelembe vennünk, hogy a jelző által is a meghatározottság felé mutató jelzős szerkezetek (más funkciók mellett) jó eszközt jelentettek az olyan szövegalkotás számára, amely a szöveg egységben tartására, a szövegbeli és egyéb határozottság megvalósítására törekedett. Az ómagyar kor (más nyelvi előzményekből is tudjuk) ilyen volt, e korszak a határozottság eszközrendszerét is kiszélesítő és gazdagon kiépítő szakasz.

Lényegesnek látszik az is, hogy abszolút értelemben is új dolog a magyar nyelvű szövegalkotás. Új jelenség – új feladat – a leírt, szerkesztett, történeteket vagy elmékedéseket elmondó szöveg! Ennek eszközeit akkor is ki kellett alakítani, ha volt is hozzá

latin minta. Természetes következménynek vehető, hogy az új feladathoz megtalált új eszközök használatát (mint máshol is az életben) kicsit túlzásba is viszik. De ettől eltekintve is: a felhasználás kommunikációs körülményei szintén támogatták a jelenséget. Tudjuk, hogy a kódexeket jórészt felolvasásra szánták. A sok-sok ismétlés közben újra és újra bevésszódik a hallgatóba (és ez is cél volt), hogy kiről-miről van végig szó, és a jelzők segítségével az is, hogy milyen is az a *szent, bódog fráter*, vagy milyen az a *szörnyű rágalmasság*, akiről-amiről a történet szól.

2. Mind a minősítő jelzős, mind a jelzőtlen főnevek előtt (mint ismeretes, s mint az *ez kegyes szent atya*-féle példasor is mutatta) nagy számban található az ómagyar kori szövegekben egy *az* vagy *ez*, esetleg *a* vagy *e* elem (melyet egyébként kijelölő jelzőként is szoktak elemezni). Szerepe lényegében az, hogy a korreferenciát jelölje: az *az tüzes láng* vagy *ez fordólt farkas* ismételt említésekor jelezze, hogy ez nem más, mint az a láng és az a farkas, amely eddig is a szöveg középpontjában volt.

Ez az eszköz – az ismételt minősítő jelzők lexikai tartalma nélkül – csak az azonosítást, a szövegbeli határozottság érvényesülését szolgálja. Mai elemzésekor mondják névmásnak, máskor névelőnek, én a történeti nyelvtanban az elem átmeneti jellegét hangsúlyozandó *névmás-névelőnek*, máskor anaforikus vagy *forikus* eszköznek neveztem. Lényegében olyan önálló, sajátos funkcióban álló, határozottságot kifejező eszköz, mely ma már – így – nem használatos; az ómagyar kor szövegalkotó kíváncsainak beteljesítésére jött létre, s amikor erre a fokozott mértékű szöveg szerinti határozottságjelzésre nem volt már szükség, megszűnt, illetőleg átalakult. Ez egy jelzői helyzetben álló *korreferenciajel*, s léte valószínűleg ahhoz a történelmi eseményhez kötődött, amikor is a magyar nyelvet ími kezdték. Ez az eszköz tulajdonképpen az *írásbeliség határozottságjele* az ómagyar korban. Az újdonságként megjelenő hosszú írott magyar kódexszövegek sokat köszönhetnek neki, de hasonlóképpen a jogi szövegek is, szereplőinek egyértelmű meghatározhatósága miatt ott is szükség volt erre a jelre. Azt, hogy az élőbeszédben ilyen szerepe volt-e ennek az *az ház, ez föld*-féle, viszszaulatóan ismételt szerkezetnek (mely egyébként eredetibb funkciójában bizonyosan élt), nem tudhatjuk ugyan, de esetleges szerepének mértékét az élőbeszéd egységeinek hosszához – rövidségéhez! – kell viszonyítani.

3. Bizonyos vonásokban az értelmező jelzős szerkezetek is hasonlítanak az előbbieken emlegetett, szövegbeli fonalakat alkotó korreferens szerkezetekhez: ezek lényegében úgy viszonyulnak egymáshoz, mint egy értelmező az értelmezetthez.

A hasonlóság az előre utaló és így azonosító mozzanatban van; a különbség az ezen felüli funkciókban s a szövegbeli távolság mértékében jelentkezik, és abban, hogy jóval rendszerszerűbben része a szinonimitás az értelmezős szerkezeteknek. A különbség mögött húzódik az a rész, mely a határozottság tartományába ér, ahol mindkét eszköz a határozottságot erősítők közül való. Ez általánosan jellemző sajátosság, de ennek jelentősége megnőtt éppen az ómagyar korban, mert beilleszkedett az értelmező jelzős szerkezet is abba a szövegalkotást jellemző tendenciába, amely a szövegbeli egyeztetések, azonosítások és meghatározottságok hálóját igen szorosra szötte. Az értelmező

jelzőket is jól felhasználhatták (más, részben már emlegetett eszközök mellett) ilyen céllal: pontosítást vagy magyarázatot adó, azonosításra is alkalmas mivoltuk erre jó lehetőséget nyújt. Akár kódexek latinosságait, akár peres vagy más jogi ügyek szereplőit egyértelműsítették az értelmezéssel – egyúttal a határozottság kifejeződéseinek számát növelték, általánosan erősödő szerepéhez hozzájárultak.

4. Az előbbieket is jelzik, hogy az értelmező jelzőnek volt része a határozottság alakításában, főleg terjedésében, terjesztésében. Nem lehetett meg viszont az a jelentős szerepe, amelyet a szakirodalom, jelesül Balázs János (1955) tulajdonított neki. A mutató névmási alaptagú értelmezős szerkezetekben jött volna létre Balázs szerint a magyar határozott névelő. (Ő e folyamatot az anaforikus jelzések világához köti, az ezen belüli két jelentős út egyikének tekinti az ilyen értelmezős szerkezetekben való alakulást.) – A kiindulásnak tartott *az*, *az ember* vagy *azt*, *az embert* értelmezős szerkezetben magában azonban nem keletkezhetett a határozott névelő, azért, mert nincsen nyoma sem e szerkesztésmód elterjedtségének – létének is alig – abban a korban, amikor a névelőzés már (sok-sok példával és mind nagyobb rendszerszerűséget mutatva) adatolható. Megjelenésük között az időbeli különbség mindenképpen több emberöltőnyi, de több évszázados is lehet, ha a névelő szórványos korai jelentkezéseit is tekintjük.

Szembeötlő ez az eltérés, ha összevetjük, hogy némelyik kódex egy-egy lapján több névelő van annál, amennyi adatunk van összesen az *azt*, *az embert* vagy akár az *azt az embert* típusú szerkezetre az egész ómagyar korból. S a talán fél kézen is megszámolható adatok között is van kétes és tévesen idesorolt is. Kétes adat az, amely a *[]*-lél való jelzettsége ellenére az egyik első ilyen adatunknak számít (TNyt. 1992: 502), mert ebben éppen az *az* utólagos kiegészítés, feltételezés. Erre a tényre az adat (1507: „Item *Ezt [az] testame[n]/tomot*”), ill. az egész nyelvemlék közlője, Jakó Zsigmond (1962) fel is hívja a figyelmet; s az oklevélen látható is a kiegészítő közlésmód oka: ott volt őszszehajtvá, s az elmosódás alatti részről nem tudható, hogy volt-e ott valamilyen írás. Bár ha volt, az kétségtelenül lehetett *az* is, vagy *ez*, esetleg *e* vagy *a*.

Egyértelműen tévesen idevont adat azonban egy másik, a BécsiK.-ből való, pedig erre szívesen hivatkozik a szakirodalom – így Balázs (1955: 219), Benkő (1980: 259), TNyt. (1995: 347) –, mert e jelzős szerkezet legkorábbi adatát látják benne (attól függetlenül, hogy ezen belül ki mutató névmási alaptagú értelmezős szerkezetnek, ki névmási kijelölő jelzős szerkezetnek tartja). A következő, mondatként idézett adatról van szó: BécsiK. 123: „bétölte mend · a föld-ét èz az álom”. Azonban itt az *ez* és az *az*, *áalom* között predikatív viszony van, s nem együtt alkotnak valamilyen fajta jelzős kapcsolatot. Ez az a bibliai rész, ahol a babiloni bölcseket megmentendő, Dániel elmeséli a királylátta álmot. Ezt a szövegrészt zárja az „Ez az álom.” határmondat, s utána már az álomnak a magyarázata következik. Az „ez” az elmesélteket összefoglaló anaforikus névmás, az „az álom” a megelőző kódexlapokon át emlegetett, kitalálendő királyi álom ismételt megnevezése; e két mondatrész önálló (azonosító predikatív viszonyt tartalmazó) mondatot alkot. Latin megfelelője a BécsiK.-ben: „Hoc est somnium.” (Dániel 2,37); a „betölté a földet” tartalmú rész pedig a megelőző mondat vége, s alanya a szórendileg előbb álló „kő”, későbbi fordításokban a kőből lett „hegy”.

Így ez az adat kilép a jelzős szerkezetek köréből. Ezáltal egészen lecsökken a lehetősége annak, hogy az ilyen *ez*, *az álom* (vagy *ez az álom*) szerkezetekben lássuk a névelő keletkezési helyét, mert alig maradt ilyen adatunk. – A szélesebb anyaggyűjtés sem hozott változást e vonatkozásban: amikor a hetvenes évek utolsó éveiben a történeti nyelvtani munkálatok keretében beszámoltam a névelőzésre és határozottságra irányuló anyaggyűjtésről és elemzésükről, e problémabemutató írásokban és próbafejzetben azt jeleztem, hogy a névelőzés bölcsőjét nem lehet ebben az értelmező vagy kijelölő jelzős szerkezetben keresni, mert az adatok azt mutatják, hogy az ilyenek csak 1530-tól kezdve kezdenek gyülekezni.

Amikor adathiányról van szó, azt szoktuk mondani, attól még lehetett, hogy nem maradt fenn. Ez azonban nem az a fajta hiány, amelyről ezt elmondhatjuk. Nem az adatok esetlegességéről van szó, amikor az *azt a könyvet* vagy *az, az láng* típusról azt kell mondani, hogy nincs vagy elvétve akad csak rá példa az ómagyar kor egészében. Megvannak ugyanis az **ilyen** funkciójú szerkezetek, csak más a **formájuk**. Még csupán egyetlen névmási elemet tartalmaznak: *az könyv(et)*, *ez level(et)* stb. Hogy bennük az *az*, *ez* névmási módra hangsúlyos szerepű, a gyakran hozzájuk kapcsolódó mellékmondat (*az lángot, kit látál* stb.) igazolja, és ezt igazolja gyakori anaforikus szerepük is, és alkalmankénti szövegbeli főtémát jelző funkciójuk is.

Ezekben a korai (ómagyar kori) névmásos szerkezetekben a névmás – mint ahogyan ez jelzői helyzetéhez illik is – nem ragozódik. Éppen ez lehetett az egyik oka az egész szerkezet átalakulásának. A főmondatbeli utalószók kialakulásának, pontosabban halmozódásának, jellemzővé válásának korában vagyunk. A főmondatból a mellékmondat felé irányuló rámutatás erejére a növekvő gyakoriságú (igeneves szerkezeteket is gyakran felváltó) mellékmondatos szerkesztésekben is nagy szükség van. Másrésről viszont a névelő formálódásával az e szerepre hivatott, jelzői helyzetű *az* forikus ereje gyengül. Az *az könyv* forma tipikus átmeneti jelenséggént átmeneti helyzetet teremt: névmásos szerkezetnek is érthetik, de már névelőinek is – a hangsúlyon kívül más alaki különbség nincs közöttük. Ebben a helyzetben a mellékmondatral való kapcsolat jelzésének igénye, egyes esetekben a kötőszóval való ragozásbeli, számbeli egyeztetések kívánalma (majd növekvő számaránya) kialakíthatta a ragos formát is tartalmazó *azt a könyvet, akit/amit ...* szerkezetet a korábbi *az könyvet, akit* forma helyébe, egy újabb névmási kiegészüléssel. Úgy, hogy ezzel a formálódó névelő formálódása sem sérült, sőt éppen így kapott szabad utat, s mint ilyen, tovább is élvezhette a jelzői ragozhatatlanságot. Éppen ezek a (16. sz. első harmada után megjelenő) névmás + névelő + névszó felépítésű szerkezetek lesznek azután a névelői státus megerősítői, hiszen bennük megszűnik az átmeneti jelenség, minthogy kettő lett (egy névmás és egy névelő) a korábbi egyből, a névmás–névelőből. – Ilyen módon a határozottság eszközeinek változásában mégis komoly szerep jut a mutató névmási jelzős szerkezeteknek, ha más módon is.

Ezekkel a problémákkal már erősen beleértünk a névelőzés körébe. Róluk azonban, bármilyen fontosak is szempontunkból, többet nem akartam itt mondani, azért

sem, mert már lényegében megírtam róluk, amit tudtam (főként a TNYt. 1991, 1992 megfelelő fejezeteiben).

4. Ha a jelzők és határozottság viszonyának bővebb vizsgálatáról lehetne itt szó, akkor mindenképpen kitérnék még a következő három dologra (közülük az első kettőhöz már megvan az anyagom, a harmadik vonatkozásában azonban, bár ezt a jelenséget is gyűjtöttem, s többször utaltak is feltehető fontosságára, még nem látok egyértelműen tisztán): 1) a határozatlan(abb) pólus mozgásai, pl. a mértéket, mennyiséget jelző szavak előtti *egy* számnév-névelői átmenetisége, meg a határozatlan névmási *egy* jelzői használata; 2) a személyes névmási jelzők korai használatának sajátos determinatív szerepe, főként (de nem csupán) a 3. személyű névmásnak egyrészt a névelővel szinonim vagy rokon használata, másrészt (egy idő után) a névelői determinálástól való eltávolodása, majd mondatnailag is leírható elkülönülése; 3) a *mind ~ mēnd*-nek a határozottságban vitt, jelzői helyzethez kötött szerepe.

Végignézve a jelző és határozottság kapcsolódási pontjaira hozott s hozható példákon, meg kell látni, hogy a nyelvi szintek között sincsen eleve kitüntetett helyzetű ebből a szempontból; illetőleg itt is az látható, hogy egy-egy adott időszak nyelvi körülményei ki-kiemelhetik valamelyiküket. Az előbbieken érintett példák is mutatják, hogy mind a szöveg szintjén (pl. az ómagyar kori jelzős korreferens főnevek), mind a szintagmatikus és szintaktikai szerkezetek körében (pl. kijelölő és értelmező jelző; személyes névmási jelzős szerkezet; utalószós összetett mondat), mind a szófajisággal és toldalékolhatósággal összefüggésben (pl. névmás + névelő + névszó szerkezet) megmutatkozik a határozottsági eszközök változása, módosulása vagy éppen újdonsága. Hasonlóképpen, ha a határozottság alakulásából egy részt, a névelőzés keletkezését nézzük: mind a pragmatikai háttér, mind a szövegtörténet jellemzőit, mind a szó- és mondat szerkezetet vizsgálni kellett a szófaji és morfológiai változások mellett ahhoz, hogy e rendszer kiépülését nyomon követhessük – mert mindezeknek köze van a változási folyamathoz. Mindegyik terepen változási vonásként megjelenik az átmenetiség, ez egészen addig jellemzi a kialakulóban lévő eszközöket is, amíg valami át nem löki őket a (viszonylagos) egyértelműségbe. (Pl. ezt a végső lökést a határozott névelő esetében a legvalószínűbben az egyeztetett szerkezeteknek és a főmondatok utalószós megfogalmazásának a sűrűsödése adhatta.)

Első mondataimban az szerepelt, hogy a jelzős szerkezetek mentén a határozottságnak és eszközeinek a változásait keressük. Ez most főleg a **kialakulás és megerősődés** koraira vonatkozott. A kialakult formák, szerkezeti keretek a változásoknak abban a fázisában is szerepet játszanak, amikor a **fenntartás** áll előtérben. De arra nem most – talán majd a következő szegedi konferencián – kerül sor, hogy a mondat szerkezeti kereteknek a megtartó, sőt „túlélést” nyújtó szerepét vizsgáljuk.

IRODALOM

- Balázs János 1955: A magyar határozott névelő kialakulása, *Nyelvtudományi Közlemények* 57, 204–25.
- Benkő Loránd 1980: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei, Budapest, Akadémiai.
- Jakó Zsigmond 1962: Rödi Cseh István végrendelete 1507-ből, *Nyelv- és irodalomtudományi Közlemények* 6, 184–7.
- Mikola Tibor 1956: A -t tárgyrag eredetéhez, *Nyelvtudományi Értekezések* 46, 57–62.
- TNyt. = *A magyar nyelv történeténi nyelvtana*, főszerk. Benkő Loránd, Budapest, Akadémiai.
- 1991: *A korai ómagyar kor és előzményei*.
- 1992: *A kései ómagyar kor II/1: Morfematika*.
- 1995: *A kései ómagyar kor II/2: Mondattan – szöveggrammatika*.